

Lietuvos Prezidento asmens adjutanto tarnyba XX a. 3–4 dešimtmečiuose

Ingrida Jakubavičienė

Istorinė LR Prezidentūra Kaune, Vilniaus g. 33, Kaunas
el. p. ingrida.jakubaviciene@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojama Lietuvos Prezidento asmens adjutanto tarnyba 1919–1940 m. Tyrime plačiau aptariamos šias pareigas ėjusių karininkų Prano Tamašausko, Aloyzo Valušio, Tado Šakmano, Vaclovo Šliogerio, Stepo Žukaičio, Jono Mikaliūno biografijos, tikslinama jų tarnybos chronologija. Greta analizuojamų Prezidento adjutantų tarnybinių funkcijų aprašomi ir dėl labai artimo kontakto užsimezgę asmeniniai santykiai su Prezidentu ir jo aplinka. Straipsnis paremtas dokumentais, istoriografija, adjutanto V. Šliogerio publikuotais atsiminimais ir kitais šaltiniais.

Esminiai žodžiai: Prezidento apsauga, Lietuvos kariuomenės karininkai, Antanas Smetona, adjutantas.

Abstract. The article analyses the activities of six Lithuanian military officers who served as the adjutants to the President of the Republic of Lithuania in the 1920s–1930s. The article reveals short biographies of adjutants Pranas Tamašauskas, Aloyzas Valušis, Tadas Šakmanas, Vaclovas Šliogeris, Stepas Žukaitis and Jonas Mikaliūnas, their duties and the relationship with the President. The article is based on historical documents, historiography, published memoirs of adjutant Vaclovas Šliogeris and other materials.

Keywords: President's security, Lithuanian military officers, Antanas Smetona, adjutant service.

Įvadas

Šiandieninis Lietuvos Respublikos Prezidentas yra saugomas ir lydimas tik Valstybės apsaugos departamento pareigūnų, o asmeninio adjutanto pareigybės nebėra. Pirmosios

Lietuvos Respublikos (1918–1940) laikotarpiu istorinėse nuotraukose ir kino kronikose dažnai šmėžuoja Prezidentas, lydimas karininko, jo asmeninio adjutanto. Adjutanto pareigybė dažniausiai būdavo kariuomenėje – tai buvo pagalbininkas aukštesnio rango karininkui, vadovaujančiam daliniui ar didesniam kariuomenės junginiui. Terminas *adjutantas* yra kilęs iš lotynų kalbos (lot. *adiutans*, veiksmazodžio *adiuvare* (padėti) esamojo laiko dalyvis (padedantis)). Kai kuriose kariuomenėse adjutantas yra laipsnis, analogiškas štabo seržantui (*staff sergeant*) ar puskarininkiui (*warrant officer*). Adjutanto, kaip valstybės vadovo pagalbininko ir apsaugos karininko, pareigybė atsirado Rusijoje. 1826 m. birželio 25 d. buvo paskelbtas Nikolajaus I įsakymas paskirti generolą adjutantą A. Bekendorfą žandarmerijos šefu ir imperatoriškųjų rūmų viršininku, kuriam buvo pavesta rūpintis imperatoriaus palyda ir apsauga. Poreikį turėti adjutantą Rusijos imperatoriui sustiprino 1825 m. įvykęs dekabristų sukilimas, kuris atskleidė nemažai valstybinės apsaugos sistemos trūkumų. Buvo būtina imtis radikalių pokyčių tiek stiprinant imperatoriaus asmens apsaugą, tiek centralizuojant vadovavimą visoms apsaugos funkcijoms vykdančioms struktūroms. Vokietijos kaizeris Vilhelmas II (1859–1941) taip pat turėjo savo padėjėją karininką adjutantą, ištikimai lydėjusį jį kiekviename žingsnyje. Tad Pirmosios Lietuvos Respublikos politikai, turėję daugiausia kontaktų su Rusijos ir Vokietijos valdžia, galėjo remtis šiais pavyzdžiais organizuodami profesionalią Prezidento apsaugą bei tinkamai reprezentuojančią šias pareigas palydą.

Lietuvos Prezidento asmens adjutantas atliko labai reikšmingą vaidmenį Prezidento rūmuose. Plačiausiai Lietuvos Prezidento adjutanto pareigybę yra aprašęs A. Smetonos biografas A. Merkelis: „Prezidento adjutantas, karininkas, XX a. 4 dešimtmečio pabaigoje ne mažesnio laipsnio kaip pulkininkas leitenantas divizijos vado teisėmis, buvo pats artimiausias ir tiesioginis Prezidento tarnybinių ir asmeninių reikalų tvarkytojas, visur jį lydįs, Prezidento nurodymu ar kitu prašymu skirias audiencijas ir nustatęs jų tvarką bei laiką, palydįs visus lankančius ligi Prezidento ir jam pranešęs apie juos. Prezidento asmens adjutanto kabinetas buvo tuoj už rūmų komendanto, ir jis turėjo tiesioginį telefono ryšį su pačiu Prezidentu ir kariuomenės štabu.“¹

Prezidento A. Smetonos adjutantas kpt. Vaclovas Šliogeris savo atsiminimuose nemažai vietos skyrė atliekamų pareigų aprašymams. Jis teigė, kad Prezidento adjutanto pareigos skyrėsi nuo karinės tarnybos karininko darbo. Adjutantas kartu buvo ir vyriausiasis Prezidento asmens karinės apsaugos viršininkas. Jis palaikė nuolatinį ryšį su Prezidento policijos apsaugos viršininku (VSD Ypatingojo skyriaus – *I. J. past.*): „Iš anksto informuodavau jį, kada ir kur Prezidentas vyksta, kad laiku būtų sutvarkyta policijos apsauga.“²

Prezidento adjutantas visą laiką palaikė glaudų ryšį su Prezidento rūmų apsaugai vadovavusiu rūmų komendantu. Prezidento adjutanto ir rūmų komendanto darbo

¹ MERKELIS, Antanas. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964, p. 347.

² ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai*. Sodus (Mich.): Bachunas, 1966, p. 176.

kabinetai Prezidento rūmuose buvo įkurti pirmajame aukšte, greta vienas kito, šalia paradinio įėjimo. Rūmų komendantas, išklauses, koks reikalas svečių atvedė į Prezidentūrą, palydėdavo jį į Prezidento asmens adjutanto kabinetą, kuris telefonu susisiekdavo su savo kabinete antrajame aukšte dirbusiu Prezidentu ir susitardavo dėl susitikimo³.

Prezidento adjutanto pareigybė ir jų ryšiai su prezidentais lietuvių istoriografijoje nėra išsamiau tyrinėti. Šiame straipsnyje autorė, remdamasi Prezidento adjutanto pareigas ėjusių karininkų tarnybos bylomis, publikuotais atsiminimais ir istoriografija, analizuos Prezidento Aleksandro Stulginskio, Prezidento Kazio Griniaus ir Prezidento Antano Smetonos asmeninio adjutanto tarnybos ypatumus ir plačiau aptars jiems tarnavusių karininkų asmenybes.

Prezidento adjutantų karininkų biografijos buvo peržiūrėtos Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomose tarnybos bylose f. 930 (Krašto apsaugos ministerijos įstaigų ir karinių dalinių asmens sudėties dokumentų kolekcija), f. 871 (Kariuomenės įgulos) ir kituose dokumentuose. Prezidento adjutantų biografijos buvo patikrintos enciklopedinio leidinio „Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953“ atskiruose tomuose⁴. Prezidento Aleksandro Stulginskio apsaugos tarnybą ir asmeninio adjutanto pareigybę bei jo ryšius su Prezidentu atkurti buvo sudėtinga, kadangi ilgą laiką Prezidentas A. Stulginskis neturėjo asmens adjutanto, – ši tema liko iš viso neaptarta A. Stulginskio biografijoje⁵. Tyrinėjant Prezidento K. Griniaus biografiją pastebimas labai įdomus jo santykis su apsaugos karininkais ir adjutantu. Šio Prezidento išskirtinis bruožas – visiškas jo nenoras taikytis su įvairiais suvaržymais ir laisvės apribojimais, kokiais jis laikė jam paskirtą asmeninę apsaugą ir adjutantą. Todėl Prezidento K. Griniaus santykiai su adjutantu plk. Pranu Tamašausku liko visiškai neaptarti ir Gedimino Ilgūno parengtoje K. Griniaus biografijoje⁶. Daugiausia informacijos istoriografijoje yra pateikiama apie Prezidento A. Smetonos adjutantus kpt. Aloyzą Valušį, plk. lt. Tada Šakmaną, kpt. Vaclovą Šliogerį ir plk. Stepą Žukaitį, o žinių apie Prezidento adjutantus plk. P. Tamašauską ir kpt. Joną Mikaliūną istoriografijoje apskritai nėra.

Lietuvių istoriografijoje kur kas daugiau informacijos galima rasti apie Prezidento A. Smetonos adjutantus. Pirmiausia paminėtini Prezidento A. Smetonos adjutanto V. Šliogerio publikuoti atsiminimai⁷. Prezidento A. Smetonos adjutantai minimi ir apie

³ MERKELIS, Antanas. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964, p. 348.

⁴ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 1*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 5*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 7*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 8*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008.

⁵ EIDINTAS, Alfonsas. *Aleksandras Stulginskis ir jo epocha*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014; EIDINTAS, Alfonsas. *President of Lithuania: Prisoner of the Gulag. A Biography of Aleksandras Stulginskis*. Vilnius, 2001.

⁶ ILGŪNAS, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius: Pradai, 2000.

⁷ ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai*. Sodas (Mich.): Bachunas, 1966.

juos pateikiama šiek tiek informacijos istoriko Alfonso Eidinto publikuotose Prezidento A. Smetonos biografinėse knygos⁸ bei Lietuvos diplomatijos istoriko Vytauto Žalio darbuose⁹. Prezidento A. Smetonos adjutantas kpt. A. Valušis ir jo santykiai su Prezidento dukterimi Marija Smetonaite, vėliau tapusia jo žmona, aprašomi 1926–1928 m. Kaune tarnavusio JAV konsulo Roberto Heingartnerio publikuotame dienoraštyje¹⁰. Prezidento artimoje aplinkoje tarnavę karininkai ir adjutantai yra aptariami ir istorikės Ingridos Jakubavičienės moksliniuose tyrimuose¹¹. Prezidento adjutanto plk. S. Žukaičio ir kitų apsaugos karininkų dalyvavimas Prezidento A. Smetonos pasitraukimo iš Lietuvos operacijoje yra aprašomas liudininkų *pro memoria*¹² bei atsiminimuose¹³. Kartu su Prezidentu A. Smetona iki pat Širvintos upelio, skiriančio Lietuvą nuo Vokietijos, perbridimo buvo ir jo palyda: Prezidento adjutantas plk. ltn. Stepas Žukaitis, Prezidento rūmų apsaugos komendantas mjr. Ignas Jasiūnas, ltn. Jonas Mikaliūnas bei Valstybės saugumo departamento Ypatingojo skyriaus viršininkas Albinas Čiuoderis ir šio skyriaus pareigūnas, atsakingas už Prezidento ir rūmų apsaugą, Mykolas Adomavičius. Remdamasi dokumentine medžiaga ir istoriografija, autorė nustatė šešių Prezidento adjutantų tarnybos seką ir stengėsi išsamiau paanalizuoti jų biografijas, patyrinti, kaip tarnyba Prezidento rūmuose paveikė jų tolimesnę karjerą.

Mokslinis tyrimas reikalauja platesnės temos analizės, tačiau tenka pripažinti, kad pernelyg sudėtinga buvo palyginti Lietuvos Prezidento adjutanto tarnybos ypatumus su kitų Europos valstybių vadovų adjutantų praktika, kadangi išsamesnių tyrimų šia tema nepavyko surasti. Daugiausia informacijos galima rasti apie Vokietijos fiurerio Adolfo Hitlerio adjutantus ir jų tarnybos ypatumus, tačiau totalitarinės Vokietijos ir Lietuvos vadovų apsauga gerokai skyrėsi savo mastu ir sąlygomis¹⁴. Adjutantą turėjo ir Latvijos Prezidentas Karlis Ulmanis, tačiau istoriografijoje jo veikla konkrečiau neaptariama. Apie Estijos Prezidento Konstantino Paetso adjutantus istoriografijoje nepateikiama jokių duomenų. Remiantis publikuotais tyrimais galima teigti, kad panašiausia Prezidento asmens adjutanto praktika buvo Lenkijoje, nes ir maršalas Juzefas Pilsudskis, ir Prezidentas Ignacas Moscickis turėjo adjutantus, kuriems su prezidentais pavyko užmegzti ne tik

⁸ EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

⁹ ŽALYS, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*. T. 1. Vilnius: Versus aureus, 2007; ŽALYS, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*. T. 2, 1 dalis. Vilnius: Edukologija, 2012.

¹⁰ HEINGARTNER, Robert W. *Lithuania in the 1920s. A Diplomat's diary*. Rodopi, Amsterdam–New York, 2009.

¹¹ JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Prezidento sargyboje: Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2017; JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Duetas. Antanas ir Sofija Smetonos*. Vilnius: Versus aureus, 2016.

¹² VALUŠIS, Aloyzas. 1940 07 31 Pro Memoria. *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*. Vilnius: Periodika, 1990, p. 35–41; SMETONA, Antanas. Pro Memoria. *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*. Vilnius: Periodika, 1990, p. 17.

¹³ *Prezidento žvalgas: du gyvenimai. Albinas Čiuoderis Lietuvoje ir Kolumbijoje*. Sud. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2018, p. 236–237.

¹⁴ MISCH, Rochus. *Fiurerio šešėlyje. Hitlerio sargybinio užrašai*. Vilnius: Briedis, 2017.

artimus profesinius, bet ir asmeninius ryšius. Apie savo tarnybą maršalui J. Pilsudskiui adjutantas Mečislovas Lepeckis paliko gana išsamius atsiminimus¹⁵, kurie gali priminti V. Šliogerio atsiminimus apie tarnybą.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvos Prezidento adjutanto tarnybos 1919–1940 m. ypatumus ir pristatyti šias pareigas ėjusių karininkų tarnybą.

Kodėl Prezidento asmens adjutanto pareigybė neatsirado pirmosios Antano Smetonos kadencijos metu

Dar būdamas Lietuvos Tarybos pirmininku ir 1917 m. pabaigoje Kaune dalyvaudamas susitikimuose su vokiečių karinės administracijos vadovu Francu Jozefu Izenburgu-Biršteinu A. Smetona galėjo stebėti, kaip išdidų okupacinės valdžios vadovą atlydi adjutantas. Visi vokiečių aukščiausi kariniai pareigūnai, pradedant kaizeriu Vilhelmu II, feldmaršalu Pauliumi fon Hindenburgu ar generolu Erichu Liudendorfu, visuomet buvo lydimi adjutanto. Toks aukščiausios valdžios įvaizdis su nuolat lydinčiu ir patarnaujančiu kiekviename žingsnyje adjutantu, veikiausiai, buvo įstrigęs A. Smetonos ir kitų Tarybos narių atmintyje. Tačiau konkretūs sprendimai dėl galimos Lietuvos Tarybos pirmininko apsaugos ir jo asmens palydos subrendo daug vėliau.

1918 m. rudenį situacija šalyje buvo sudėtinga, Lietuvoje plėšikavo besitraukiantys vokiečiai ir iš rytų besiveržiantys Sovietų Rusijos Raudonosios armijos kariai. Šiuo neramiu laikotarpiu nesaugiai jautėsi visi Nepriklausomybės Akto signatarai. Dėl iškilusio pavojaus iš bolševikų okupuoto Vilniaus teko skubiai evakuotis Lietuvos Valstybės Tarybos pirmininko žmonai Sofijai Smetonienei. 1918 m. gruodžio pabaigoje A. Smetonai išvykus į Berlyną, per Kalėdas pas S. Smetonienę užsukusi akių gydytoja Burbienė, kurios vyras buvo komunistas, įspėjo, kad reikia kuo greičiau dingti iš Vilniaus, nes atėję bolševikai ją su vaikais paimsią įkaitais ir reikalausią, kad A. Smetona jiems pasiduotų¹⁶. Bolševikai savo planą tikrai stengėsi įgyvendinti ir mieste sučiupo labai panašios išvaizdos į A. Smetoną žinomą lietuvių visuomenininką, mokytoją Povilą Gaidelionį. Vis dėlto, vėliau išsiaiškinę, kad sučiuptasis yra kitas asmuo, jį paleido¹⁷. Šis įvykis A. Smetonai padėjo įvertinti realias grėsmes.

Apie 1918 m. rudenį susidariusią pavojingą situaciją tai savo prisiminimuose rašė vienas pirmųjų Lietuvos kariuomenės kūrėjų plk. Vincas Grigaliūnas-Glovackis, kuriuose jis teigė, kad Valstybės Tarybos rūmų Vilniuje ir jos pirmininko A. Smetonos saugumu buvo susirūpinta tik 1918 m. lapkričio 11 d., kada Augustinas Voldemaras suformavo pirmąją Lietuvos vyriausybę ir Vilnių pasiekė Vokietijos revoliucijos, nuvertusios kaizerį

¹⁵ LEPECKI, Mieczysław. *Pamiętnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego* [maršalo Pilsudskio adjutanto dienoraštis]. Warszawa, 1987.

¹⁶ MERKELIS, Antanas. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York, 1964, p. 221.

¹⁷ JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Duetas: Antanas ir Sofija Smetonos*. Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 114.

Vilhelmą II, bangos, todėl mieste žygiavo ir mitingavo vokiečių kareivių būriai¹⁸. Tačiau jis nepaaiškina, nei kaip buvo saugotas Valstybės Tarybos pirmininkas, nei kaip buvo organizuota 1919 m. sausio pirmosiomis dienomis į Kauną persikėlusių vyriausybinių įstaigų apsauga.

1918 m. gruodžio 31 d. A. Smetona, pasirašęs šimto milijonų markių paskolos sutartį iš Berlyno atvyko į laikinąją sostinę tapusį Kauną. Supratęs, jog niekas negali garantuoti saugumo nei jam, nei jo šeimai, A. Smetona 1919 m. sausio pradžioje nurodė žmonai išvykti į Šveicariją. O pats A. Smetona taip pat išvyko į Skandinavijos šalis ieškoti Lietuvos politinės ir finansinės paramos. Šiose kelionėse A. Smetonos nelydėjo nė vienas karininkas. 1919 m. kovo pabaigoje Valstybės Tarybos prezidiumo telegrama paragintas skubiai grįžti į Lietuvą, jos pirmininkas A. Smetona į Kauną atvyko lydintis tik Lietuvos atstovo Danijoje rašytojo Jurgio Savickio¹⁹.

Deramą dėmesį Valstybės Tarybos pirmininkas pajuto tik 1919 m. kovo 31 d., kai Kauno geležinkelio stotyje iškilmingai buvo sutiktas ne tik Valstybės Tarybos ir laikinosios vyriausybės narių, vyriausiojo štabo karininkų, bet ir išrikiuotos kareivių garbės sargybos kuopos. Šių iškilmingų sutiktuvių metu A. Smetona sužinojo, kad Valstybės Taryba yra numačiusi jį rinkti Valstybės Prezidentu. Paprašęs laiko apmąstyti šį svarbų žingsnį, 1919 m. balandžio 6 d. A. Smetona prisiekė ir tapo pirmuoju Lietuvos Valstybės Prezidentu. Tačiau ir tapęs valstybės galva A. Smetona negavo pasiūlymo išsirinkti patikimą karininką, kuris galėtų tapti jo asmeniniu adjutantu. Generolas V. Grigaliūnas-Glovackis atsiminimuose taip pat trumpai mini, kad kareiviai saugojo tik Prezidento butą, bet ne patį Prezidentą²⁰.

Prezidento Aleksandro Stulginskio asmens apsaugos ypatumai

Mažiausiai yra žinoma apie Prezidento Aleksandro Stulginskio apsaugą ir jam tarnavusius adjutantus. Jų nemini nė vienas A. Stulginskio biografas, nuotraukose šalia A. Stulginskio taip pat nematyti adjutanto. Vis dėlto ši pareigybė turėjo būti, nes kalbant apie Prezidento Kazio Griniaus adjutantą Praną Tamašauską yra rašoma, jog jis šias pareigas pradėjo eiti dar 1926 m. balandį, t. y. Prezidento pareigas tebeinant A. Stulginskiui.

Nagrindėdami P. Tamašausko (1888–1951) biografiją, sužinome, kad jis 1897 m. išvyko į Peterburgą ir ten sėkmingai išlaikęs egzaminus įstojo į IX gimnazijos 6 klasę. P. Tamašauskas jaunystėje atvykęs į Peterburgą susipažino su ten teisę studijuojančiu A. Smetona,

¹⁸ GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS, Vincas. *Generolo atsiminimai, d. 3. Demokratijos sukuriuose*. Ats. red. G. Jakštys, G. Surgailis. Vilnius, 2017, p. 13.

¹⁹ MERKELIS, Antanas. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York, 1964, p. 222–224.

²⁰ GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS, Vincas. *Generolo atsiminimai, d. 3. Demokratijos sukuriuose*. Ats. red. G. Jakštys, G. Surgailis. Vilnius, 2017, p. 51.

kuris ne tik P. Tamašauskui padėjo pasirengti stojamiesiems egzaminams į gimnaziją, bet ir kuriam laikui priglaudė nuomojamame kambaryje²¹. 1899 m. sėkmingai baigęs gimnaziją, P. Tamašauskas įstojo į Vilniaus pėstininkų junkerių mokyklą. Ją baigęs gavo paskyrimą į 115-ąją pėstininkų Viazmos pulką Rygoje. Pirmąjį – podporučiko – laipsnį gavo 1903 m. vasario 20 d., o iki 1909 m. jam buvo suteiktas poručiko laipsnis. Gyvendamas Rygoje jis aktyviai dalyvavo čia gyvenusių lietuvių kultūriniame gyvenime, buvo nuolatinis Rygos lietuvių švietimo draugijos „Žvaigždė“ ir muzikantų bei dainininkų „Kanklės“ draugijos narys. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m., 115-asis pėstininkų Viazmos pulkas, kuriame tarnavo P. Tamašauskas, buvo įtrauktas į karinius veiksmus Rytų Prūsijoje. Tuo metu P. Tamašauskas jau turėjo štabskapitono laipsnį ir vadovavo pulko 6-ajai kuopai. Jam teko kautis ne viename mūšyje. 1914 m. rugpjūčio 27 d. P. Tamašauskas kautynėse buvo sunkiai sužeistas, bet pasveikęs sugrįžo į pulką ir toliau kovojo. Už karinius nuopelnus Rusijos imperijos kariuomenėje lietuvių krūtinę papuošė Šv. Onos 3-ojo laipsnio su kardais ir kaspinu ordinas (1914 m.). 1915 m. vasario mėnesį P. Tamašauskas pateko į vokiečių nelaisvę, kurioje praleido daugiau kaip 3 metus, ir į Lietuvą grįžo tik 1918 m. pabaigoje. Sugrįžęs į Lietuvą P. Tamašauskas 1918 m. gruodžio 5 d. įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. kovo 15 d. jis, kaip mokantis užsienio kalbas, buvo priskirtas prie Krašto apsaugos ministerijos štabo, buvo pirmosios JAV misijos, atvykusios į Lietuvą, vertėju. Nuo liepos 1 d. išskeltas iš 1-ojo pėstininkų pulko į generalinį štabą, o spalio 8 d. jam buvo suteiktas pulkininko laipsnis. 1920 m. kovo 1 d. P. Tamašauskas paskirtas armijos inspektoriaus padėjėju, nuo rugpjūčio 15 d. – armijos inspektoriaus padėjėju ūkio srityje. 1920 m. spalio 15 d. P. Tamašauskas paskirtas 2-os rūšies ypatingų reikalų karininku prie krašto apsaugos ministro ir nuo spalio 1 d. – prie armijos inspektoriaus. 1921 m. rugpjūčio 1 d. paskirtas 1-os rūšies ypatingų reikalų karininku prie kariuomenės vado, o nuo rugsėjo 1 d. – 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vadu. 1923 m. pulkininkas P. Tamašauskas kurį laiką (nuo birželio 10 d. iki spalio 24 d.) laikinai ėjo I karo apygardos viršininko pareigas, kartu eidamas ir pulko vado pareigas²². Remiantis šiais biografijos faktais, galima teigti, kad plk. P. Tamašauskas buvo puikią karinę karjerą padaręs karininkas, todėl svarstant Prezidento adjutanto kandidatūras jis buvo pasirinktas kaip tinkamiausias eiti šias pareigas. Vis dėlto Prezidentas A. Stulginskis greičiausiai nejuto poreikio turėti asmeninį padėjėją, todėl plk. P. Tamašauskas tik tam tikromis dienomis lydėdavo Prezidentą. P. Vaniuchinas teigia, kad 1926 m. balandžio–rugsėjo mėnesiais pulko vadas P. Tamašauskas dažnai važinėjo į Kauną, nes tuo metu ėjo Prezidento A. Stulginskio, o birželio 7 d. išrinkus naują Pre-

²¹ VANIUCHINAS, Paulius. Generolas Pranas Tamašauskas – imbariškis, stovėjęs prie Nepriklausomybės lopšio. *Lietuvos žinios*, 2017, vasario 20 [žiūrėta 2018 05 11]. Prieiga per internetą: <<https://www.lzinios.lt/lzinios/legendos/generolas-pranas-tamasauskas-imbariskis-stovejes-prie-nepriklausomybes-lopsio/239045>>.

²² TAMAŠAUSKAS, Pranas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 8*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 18.

zidentą toliau ėjo pareigas kaip Prezidento K. Griniaus adjutantas²³. 1926 m. rugpjūčio 31 d. paties prašymu plk. P. Tamašauskas buvo išleistas į atsargą²⁴. Tačiau generolas Vincas Galvydis-Glovackis savo atsiminimuose teigia, kad kariuomenės vadovybė tuo metu ir jį patį, ir gen. Ladigą išvarė, nes buvo Kazio Škirpos konkurentai, o plk. P. Tamašauską atleido iš tarnybos, nes nepriklausė naujojo režimo aplinkai²⁵. P. Tamašausko atleidimas reišė, kad valstiečių liaudinių vyriausybė stengėsi sumažinti kariuomenės kontingentą pirmiausia „apvalydama“ ją nuo krikščionių demokratų ar kito „patriotinio elemento“.

Suprantama, kad netekęs tarnybos P. Tamašauskas buvo nusivylęs, todėl prisidėjo prie 1926 m. gruodžio perversmo rengimo ir tokiu būdu grįžo į karinę tarnybą. 1926 m. gruodžio 24 d. atsargos pulkininkas P. Tamašauskas, jam pačiam prašant, buvo priimtas į kariuomenę ir paskirtas I karo apygardos viršininku. 1928 m. vasario 16 d. Prezidentas A. Smetona I karo apygardos viršininkui plk. P. Tamašauskui suteikė generolo leitenanto laipsnį. Tais pačiais metais jis buvo išrinktas Lietuvos karininkų ramovės Seniūnų tarybos nariu. Nuo 1930 m. gegužės 15 d. iki birželio 20 d. generolas leitenantas P. Tamašauskas dalyvavo Aukštesniųjų kariuomenės viršininkų kursuose²⁶. Atrodytų, kad po 1926 m. perversmo P. Tamašausko karjera kilo, tačiau 1934 m. birželį tarp karininkų atsiskyrė dvi srovės: buvusio Ministro Pirmininko prof. Augustino Voldemaro ir Prezidento A. Smetonos šalininkų. Vykstant voldemarininkų pučui 1934 m. birželio 7 d. P. Tamašauskas liko ištikimas Prezidentui A. Smetonai. Generolas S. Raštikis savo atsiminimuose apie voldemarininkų pučą ir P. Tamašausko poziciją rašė: „Mieste iš pažįstamų karininkų sužinojau, kad Kaune esą daug suimtų karininkų. Suimtiesiems tardyti ir visai šiai bylai išsiaiškinti esanti paskirta komisija, kuriai vadovauja I-os divizijos vadas gen. Tamašauskas, kurį gen. Petras Kubiliūnas jau seniai norėjęs paleisti į atsargą, bet negalėjęs tik todėl, kad gen. Tamašauską palaikė Respublikos Prezidentas.“²⁷ Ne tik dėl senos pažinties su P. Tamašausku, bet ir dėl jo asmeninės ištikimybės Prezidentas A. Smetona 1935 m. rugpjūčio 29 d. P. Tamašauskui suteikė aukščiausiąjį Lietuvos karininko – divizijos generolo – laipsnį ir jam prašant išleido į atsargą. Kaip Vyčio Kryžiaus ordino kavaliერიui jam buvo suteikta teisė būnant atsargoje dėvėti karišką uniformą. Jis buvo apdovanotas antros rūšies Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu (1926 m.), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio ordinu (1928 m.), Vytauto Didžiojo 2-ojo laipsnio ordinu (1930 m.), Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių (1928 m.) ir Lietuvos nepriklausomy-

²³ VANIUCHINAS, Paulius. Generolas Pranas Tamašauskas – imbariškis, stovėjęs prie Nepriklausomybės lopšio. *Lietuvos žinios*, 2017, vasario 20 [žiūrėta 2018 05 11]. Prieiga per internetą: <<https://www.lzinios.lt/lzinios/legendos/generolas-pranas-tamasauskas-imbariskis-stovejes-prie-nepriklausomybes-lopsio/239045>>.

²⁴ TAMAŠAUSKAS, Pranas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. Tomas 8. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 18.

²⁵ GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS, Vincas. *Generolo atsiminimai, d. 3. Demokratijos sukuriuose*. Ats. red. G. Jakštys, G. Surgailis. Vilnius, 2017, p. 206.

²⁶ JUKNEVIČIUS, Petras. *Generolas Pranas Tamašauskas* [žiūrėta 2018 06 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.paneveziomuziejus.lt/files/krastieciai/Jukneviaus%20Tamasauskas.pdf>>.

²⁷ RAŠTIKIS, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai. D. 1*. Los Angeles, 1956, p. 299.

bės medaliais, taip pat ugniagesių „Artimui pagalbon“ 1-ojo laipsnio kryžiumi, Šaulių žvaigždės, skautų svastikos ordinais. Generolas buvo apdovanotas Čekoslovakijos Baltojo Liūto Kryžiaus 3-ojo laipsnio ordinu su kardais (1928 m.) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu. Išėjęs į atsargą, P. Tamašauskas grįžo į savo ūkį Pajuostėje, Panevėžio apskrityje, – jam kaip savanoriui buvo skirtas žemės sklypas. Čia parašė atsiminimus „Mano tarnyba 1-ajame pėstininkų pulke“, bendradarbiavo dienraštyje „Lietuvos aidas“. 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvos valstybę, prasidėjo represijos, trėmimai. Tragiškas likimas ištiko daugelį prieškarinės Lietuvos karininkų šeimų. Generolas, supraddamas, kas jo laukia, jei pasiliks Lietuvoje, 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarų. Apsigyveno Vokietijoje, čia dirbo pas ūkininką. Vėliau išvažiavo gyventi pas savo sesers sūnų į Kanadą, o 1949 m. persikėlė į Jungtines Amerikos Valstijas, mirė 1951 m. lapkričio 27 d. Los Andžele, JAV²⁸.

P. Tamašausko kaip adjutanto tarnyba greičiau buvo epizodinė, nes Prezidentams A. Stulginskiui ir K. Griniui toks asmeninis padėjėjas ir apsaugininkas neatrodė esąs būtinas. Nors P. Tamašauskas niekada nebuvo asmeniniu Prezidento A. Smetonos adjutantu, tačiau iš karinės tarnybos istorijos matyti, jog būtent šis Prezidentas įvertino jo asmeninę ištikimybę ir skatino jį kilti karjeros laiptais.

Prezidento Kazio Griniaus santykis su apsaugos karininkais

Pasak amžininkų, K. Grinius, net ir eidamas aukštas pareigas, išliko paprastas ir atviras, apskritai neišsiskyrė aukštam valstybės pareigūnui būdingu elgesiu ir veikiausiai manė, kad apsauga jam nereikalinga. Rapolas Skipitis rašė: „Pasiiekti Prezidentą buvo lengviau negu koki fanaberną apskrities viršininką. Koks buvo paprastas, neišdidus dr. Grinius, neužimdamas jokios aukštos vietos, toks jis buvo pakeltas į Ministro Pirmininko vietą, toks jis pasiliko ir dabar, kai tapo išrinktas pirmuoju valstybės piliečiu – Respublikos Prezidentu. Net durininkas man nusiskundė, kad jis jaučiasi ponui Prezidentui nereikalingas, nes ponas Prezidentas ir apsiaustą apsivelkęs, ir skrybėlę pasiimęs pats be durininko patarnavimo. Pirmiau buvę ponai prezidentai taip nedarydavę...“²⁹

1926 m. birželio 7 d. Prezidentu išrinktas K. Grinius ne iš karto apsigyveno Prezidentūroje. Kurį laiką iki persikėlimo į butą Prezidentūroje K. Grinius gyveno Ministro Pirmininko Mykolo Sleževičiaus bute – nuomojo kambarį ir po darbo jis iš Prezidentūros vienas, pėsčias, be jokios apsaugos Laisvės alėja žingsniuodavo namo. Praeiviams kiek neįprastai atrodė Prezidentas, vienas vaikštantis gatve. Pasak K. Griniaus biografo Gedimino Ilgūno, praeiviai, gatvėje sutikę K. Grinių, lydėjo jį nustebusiais žvilgsniais –

²⁸ TAMAŠAUSKAS, Pranas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 8*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 18.

²⁹ SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Chicago: Terra, 1961, p. 417–418.

tokio Prezidento dar nebuvo³⁰. Atrodo, kad K. Griniaus nejaudino ir Lietuvos spaudos skelbiamos nerimą keliančios žinios iš Italijos, kur 1926 m. prieš šalies vadovą Benitą Musolinį buvo surengti net trys atentatai³¹.

K. Grinius, kiek įmanoma, kratėsi iškilmingų palydų, vengė viešo garbinimo, valstybės vadovui priklausančios apsaugos. Žurnalisto Adomo Vilainio atsiminimuose apie K. Grinių rašoma, jog „nesijautė, kad, atliekant garbingas pareigas savo tėvynei, būtų buvę reikalo galvoti apie savo asmeniui galimus pavojus. Jis gal kaip ūkininko sūnus, o gal slegiamas valstybės rūpesčių, matyti, labai anksti keldavosi. Kartais gerokai prieš saulėtekį jis palikdavo Prezidentūros rūmus. Stačiai tarsi pabėgdavo iš jų. Išeidavo visai vienas, pėsčias, be jokios apsaugos pasivaikščioti po Žaliakalnį, po ąžuolyną. Taip valandą kitą paklajojęs, jis vėl grįždavo į Prezidentūros rūmus. Sutikę Prezidentą, vieną, pėsčią ir be jokios apsaugos ankstyvą rytą besileidžiantį Vytauto parko laiptais į Laisvės alėją, pasitaikę praeiviai netgi apstulbdavo. Buvo kalbama, kad taip jis daręs dažnai, net po du ar tris kartus per savaitę, ir tai būk užsitęsė veik iki daugiau nei įpusėjusio rudens“³². Galima teigti, kad Prezidentas K. Grinius nematė jokio reikalo tapti saugomas, galbūt todėl 1926 m. gruodžio 17 d. naktį karo aviacijos karininkams taip lengvai pavyko įsiveržti į Prezidentūros rūmus ir pareikalauti Prezidentą atsistatydinti iš pareigų.

Prezidento veikla ir net slapti pasikalbėjimai Prezidentūroje nebuvo tokie slapti, kaip buvo manoma, kadangi informaciją apie tai galėjo gauti ne tik suinteresuoti Lietuvos politikai, bet ir užsienio valstybių atstovai. K. Griniui vos pradėjus eiti Prezidento pareigas, kanceliarijos viršininkas dr. Pijus Bielskus informavo, kad „iš Prezidento A. Stulginskio kabineto kai kurie slapti pasikalbėjimai ūmiu laiku pasidarydavo žinomi Vilniuje, Lenkijos žvalgybos raštinėje“³³. Taigi jau tuomet Prezidentūra buvo stropiai sekama kaimyninių valstybių žvalgybų, tad Prezidento ir rūmų apsauga ne tik turėjo užkardyti galimus pavojus, bet ir stebėti, kas iš vietinių darbuotojų galbūt nutekina slaptą informaciją. Vis dėlto, remiantis 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo eigos aprašymais, galima teigti, kad ir Prezidentas K. Grinius, ir Ministras Pirmininkas Mykolas Sleževičius nei savo asmens, nei Prezidentūros ar Seimo apsaugos sustiprinimui neteikė jokios reikšmės.

1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Prezidentūroje rytą aprašęs G. Ilgūnas teigė, kad tuo metu Prezidentūroje buvo daugybė kareivių ir karininkų. Perversmui vadovavęs karininkas leitenantas A. Mačiūka Prezidentūros apsaugos vyrus pakeitė savo kariais. Prie Prezidento K. Griniaus priėjęs nepažįstamas karininkas prisistatė esąs naujas Prezidentūros apsaugos viršininkas ir pareikalavo iš Prezidento garbės žodžio, kad jis neišeis iš Prezidentūros, grasindamas, kad jeigu tokio žodžio negausiąs, būsiąs priverstas prie Prezidento paskirti sargybinius³⁴.

³⁰ ILGŪNAS, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 308.

³¹ Vėl atentatas prieš Mussolini. *Lietuvos žinios*, 1926, rugsėjo 14, Nr. 210, p. 1.

³² VILAINIS, Adomas. Perversmo nuotaikos. *Naujienos*, 1972, rugpjūčio 31.

³³ ILGŪNAS, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 324.

³⁴ ILGŪNAS, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 336.

K. Grinius ilgai buvo įkalbinėjamas atsistatydinti iš pareigų, tačiau jis atkakliai laikėsi savo pozicijos. Tik gruodžio 17 d., 22 val., perversmininkų įkalbėta atsistatydino vyriausybė su Ministru Pirmininku M. Sleževičiumi. Atsistatydinus vyriausybei Prezidento padėtis dar labai komplikavosi. Perversmininkai jam tvirtino, kad jie visiškai kontroliuoja kraštą, perversmui niekas nepasipriešino, Prezidento ir vyriausybės niekas neremia. Prezidentui K. Griniui teko susitaikyti su perversmininkų pasiūlymu ir patvirtinti naują Augustino Voldemaro vadovaujamą vyriausybę. Gruodžio 18 d. perversmininkai pareikalavo K. Grinių atsistatydinti iš pareigų ir paleisti Seimą. K. Grinius pasirašė atsistatydinimo iš pareigų raštą, bet Seimą paleisti griežtai atsisakė³⁵. Gruodžio 19 d., 14 val., Seime prisiekė naujasis Prezidentas A. Smetona. Po posėdžio, kuris baigėsi 15.30 val., A. Smetona, lydimas Ministro Pirmininko A. Voldemaro ir ministrų Antano Merkio ir Stasio Šilingo, išvyko į Prezidentūrą perimti valstybės vadovo pareigų. Prezidentūros salėje laukęs K. Grinius, perduodamas valstybės vairą A. Smetonai, dar kartą palinkėjo jam laikytis Konstitucijos. A. Smetona, atsakęs į K. Griniaus pasveikinimą, su savo palyda nuėjo į Prezidento kabinetą.

Prezidento Antano Smetonos asmens adjutantai

Po 1926 m. gruodžio 17 d. karinio perversmo, A. Smetonai vėl tapus Prezidentu, buvo atlikta svarbesnių Prezidento apsaugos pakeitimų. Greitas Prezidentą K. Grinių saugojusios apsaugos nuginklavimas parodė, kad ir Prezidento rūmų, ir Prezidento asmens apsauga buvo silpna. Atsižvelgiant į šias aplinkybes buvo beveik dvigubai sustiprinta Prezidento rūmų sargyba.

Tuoju metu po perversmo buvo nutarta paskirti vieną puikios reputacijos bei aukštesnį laipsnį turintį karininką, eisiantį Prezidento adjutanto pareigas. Jo pareiga buvo saugoti Prezidento asmenį ir vykdyti ypatingus pavedimus. Po perversmo naujai prisiekusio Prezidento A. Smetonos asmens adjutantu tapo kpt. Aloyzas Valušis (1901–1998). Istorikas A. Eidintas rašo: „1926 m. gruodžio 22 d. antrą valandą po pietų Respublikos Prezidentas A. Smetona, savo adjutanto kpt. Aloyzo Valušio lydimas, revizitavo Seimo pirmininką A. Stulginskį“³⁶. A. Valušis nebuvo Smetonų giminaitis ar pažįstamas žmogus, tad jo paskyrimas į Prezidento adjutantus rodė jo aukštą kompetenciją ir mokėjimą maloniai bendrauti. A. Valušis gimė 1901 m. gruodžio 4 d. Kuktiškėse, Utenos apskrityje, valstiečių šeimoje. Mokėsi Vilniuje, Panevėžyje ir Maskvoje. 1924 m. išlaikė gimnazijos kurso egzaminus. 1919 m. kovo 18 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, gruodį baigė karo mokyklą ir iki 1924 m. tarnavo kaip husarų Jonušo Radvilos pulko adjutantas. Tuo pat metu buvo aktyvus Skautų organizacijos veikėjas. 1925 m. spalį – 1926 m. rugpjūtį

³⁵ Ten pat, p. 352.

³⁶ EIDINTAS, Alfonsas. *Aleksandras Stulginskis ir jo epocha*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014, p. 224.

mokėsi ir baigė Sen Siro aukštąją karo mokyklą. 1926 m. spalio 8 d. ltn. A. Valušis buvo paskirtas Karo mokyklos lektoriumi. Nuo 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo iki 1927 m. rugsėjo 1 d. jis buvo Respublikos Prezidento A. Smetonos adjutantas³⁷. 1926 m. vasario 16 d. A. Valušiui buvo suteiktas kapitono laipsnis.

Adjutantą ltn. A. Valušį savo dienoraštyje ne kartą pamini ir tuo metu Kaune rezidavęs JAV konsulas R. Heingartneris. 1927 m. vasario 9 d. R. Heingartneris rašė: „Truputį vėliau (į JAV konsulatą – *I. J. past.*) užėjo Prezidento adjutantas (A. Valušis). Adjutantas dėvi labai gražią karinę uniformą, yra jaunas ir turbūt turi leitenanto laipsnį. Jis visada yra rūmuose ir yra lyg išskirtinė dekoru detalė tarp įvairiai apsirengusių Prezidento palydos žmonių <...>“³⁸ 1927 m. vasario 10 d. dienoraštyje konsulas rašė, kad R. Heingartnerio žmona Lilė artimiausiu susidraugavusi su prezidentiene S. Smetoniene, kitam ketvirtadieniui pietų JAV konsulo namuose pakvietė poniją S. Smetonienę, jos dukrą Mariją, profesorių Izidorių Tamošaitį ir Prezidento adjutantą A. Valušį³⁹. Vėlesniuose R. Heingartnerio įrašuose adjutantas A. Valušis minimas kaip gana dažnas diplomatinių vakarienių svečias ir dalyvaujantis kartu su Prezidento dukra Marija Smetonaite. Šiame konsulo dienoraštyje randame ir iškilmingų Prezidento dukters ir Prezidento adjutanto vestuvių, įvykusių 1927 m. rugsėjo 10 d. Kaune, aprašymą⁴⁰.

Adjutantas A. Valušis, tapęs Prezidento žentu, turėjo būti perkeltas į kitą tarnybą. Pirmiausia 1927 m. rugsėjo 12 d. jis buvo perkeltas į karo mokslo valdybą ir išvyko mokytis į Somiūro kavalерijos mokyklą Prancūzijoje. Baigęs šiuos mokslus buvo paskirtas į 2-ąją ulonų pulką. 1929 m. rugsėjo 10 d. kpt. A. Valušis buvo perkeltas į Vyr. kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyrių bei išsiųstas mokytis į Belgiją. Grįžęs po studijų jis parengė knygą „Raitininkų ir arklių parengimas rungtynėms su kliūtimis“⁴¹. A. Valušis garsėjo kaip puikus raitelis, jo pasigėrėtiną sugebėjimą valdyti žirgą aprašė kitas Prezidento apsaugos karininkas ltn. Povilas Skardžius: „Arklys, kuriuo prezidento žentas jojo, buvo gražiausias Užugirio kieme. Išsukuotas ir išplautas, žvilgėjo jis ryto saulėje ir gero raitelio, kavalерijos karininko, valdomas ne bėgo, bet šokte šoko kaip balerina. <...> Žirgą suvaldyti reikėjo jaunų, tvirtų ir patyrusių rankų, prezidento žento rankų, kurios jojimo mene buvo išmiklintos namie ir svetur <...>“⁴²

1931 m. baigus Belgijos karo akademiją kpt. A. Valušiui (žr. 1 il.) buvo suteiktas generalinio štabo karininko vardas ir teisės. 1931 m. rugsėjo 1 d. jis perkeltas į I husarų pulką 3 eskadrono vadu. 1931 m. rugsėjo 14 d. jis pakeltas į generalinio štabo majorus, o

³⁷ VALUŠIS, Aloyzas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 8*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 182.

³⁸ HEINGARTNER, Robert W. *Lithuania in the 1920s. A Diplomat's diary*. Rodopi, Amsterdam–New York, NY, 2009, p. 106.

³⁹ Ten pat, p.108.

⁴⁰ Ten pat, p.164–165.

⁴¹ VALUŠIS, Aloyzas. *Raitininkų ir arklių parengimas rungtynėms su kliūtimis*. Kaunas, 1929.

⁴² JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Prezidento sargyboje: Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2017, p. 80–81.

1932 m. spalio 18 d. paskirtas pulko vado padėjėju. 1933 m. lapkričio 20 d. jis pakeltas į generalinio štabo pulkininkus leitenantus. 1934 m. birželio 21 d. jis buvo paskirtas I husarų pulko vadu. 1937 m. rugsėjo–lapkričio mėnesiais jam teko dalyvauti Sovietų Sąjungoje vykstančiuose kariuomenės manevruose. 1937 m. lapkričio 8 d. A. Valušis išlaikė egzaminus pulkininko laipsniui įgyti ir lapkričio 23 d. buvo pakeltas į generalinio štabo pulkininkus. 1938 m. liepos 12 d. generalinio štabo plk. A. Valušis buvo paskirtas Lietuvos karo atstovu Lenkijoje⁴³.

Remiantis amžininkų atsiminimais, galima teigti, kad Prezidentui A. Valušis darė nepaprastai malonaus žmogaus, puikaus raitelio ir labai gabaus karo mokslams karininko išpūdį. 1938–1939 m. Prezidento apsaugos būrio vadu Užugirio rezidencijoje dirbęs lt. Povilas Skardžius savo atsiminimuose rašė: „Pulkininko A. Valušio viešnage Užugirio kieme buvo trumpa. Jos metu, kiek buvo galima, nenuleidau nuo jo akių ir su pavydu stebėjau jo elgesį su kiekvienu žmogumi ir jo gražias manieras. Jis buvo švelnus kaip vilna ir jo elgesys buvo pasigėrėtinas.“⁴⁴

Nuo 1939 m. lapkričio 30 d. jis buvo ypatingų reikalų karininku prie krašto apsaugos ministro. 1940 m. birželio 15 d. pasitraukė iš Lietuvos kartu su kitais Prezidento A. Smetonos šeimos nariais. Savo atsiminimus apie pasitraukimą iš Lietuvos yra dokumentavęs parašytoje *pro memoria*⁴⁵.

Pirmiausia pasitraukęs į Vokietiją, o vėliau, gavęs JAV vizas, plk. A. Valušis su žmona 1948 m. spalį atvyko į JAV. Plk. A. Valušis tikėjosi gauti tarnybą JAV kariuomenės struktūrose, tačiau, veikiausiai, kaip artimam į JAV taip pat atvykusio Lietuvos Prezidento A. Smetonos giminaičiui buvo daroma tam tikrų kliūčių, todėl iš pradžių teko imtis įvairių atsitiktinių darbų, dirbti fortepijonų derintoju. Vėliau A. Valušis pasimokė topografijos bei braižybos ir daugelį metų dirbo braižytoju konstruktorių biure. A. Valušis mirė 1998 m. Sent Piterseberge, Floridoje⁴⁶.

I il. Prezidento adjutantas Aloyzas Valušis. XX a. 4-asis dešimtmetis. P. Kuhlmanno archyvas

⁴³ VALUŠIS, Aloyzas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. Tomas 8. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 182.

⁴⁴ JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Prezidento sargojoje: Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2017, p. 80.

⁴⁵ VALUŠIS, Aloyzas. *Pro memoria. 1941 07 31. Išpūdžiai palydint iš Lietuvos Valstybės prezidentą, Lietuvos aneksija. 1940 metų dokumentai*. Sud. Leonas Gudaitis. Vilnius, 1990, p. 35–40.

⁴⁶ JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Seserys Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė*. Vilnius: Versus aureus, 2015, p. 226–228.

Likus vienai dienai iki kpt. A. Valušio ir M. Smetonaitės vestuvių į Prezidento asmens adjutanto tarnybą buvo paskirtas ilgiausiai, net aštuonerius metus, šias pareigas ėjęs Tadas Šakmanas (1899–1989). Jis mokėsi Mintaujos gimnazijoje, vėliau baigė Šiaulių gimnazijos 6 klases. 1919 m. kovą jis įstojo savanorių į Lietuvos kariuomenę ir buvo priimtas į karo aviacijos mokyklą, kurią 1919 m. gruodį baigė, – jam buvo suteiktas inžinerijos leitenanto laipsnis ir jis buvo paskirtas į aviacijos dalį. 1920–1921 m. jis dalyvavo nepriklausomybės kovose su lenkais. 1921 m. liepą jis buvo perkeltas į Aviacijos valdybą ir paskirtas ypatingų reikalų karininku, o vėliau – dirbtuvių vedėju. 1922 m. birželį buvo perkeltas į Aviacijos štabą, paskirtas aviacijos viršininko adjutantu. 1923 m. gegužės 18 d. T. Šakmanas pakeltas į vyr. leitenantus. Kadangi karininkas atsakingai ėjo užimamas pareigas, 1924–1927 m., be tiesioginių pareigų, jam buvo skirtos ir Technikos skyriaus vedėjo ir Švietimo komisijos pirmininko pareigos. T. Šakmanui kilti karjeros laiptais trukdė žemas mokslo cenzas, todėl 1926 m. gruodį jis išlaikė lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos egzaminus. 1927 m. vasarį jis buvo pakeltas į aviacijos kapitonus ir perkeltas į Karo mokslo valdybos Spaudos ir švietimo skyrių, kur šešis mėnesius dirbo „Kario“ redaktoriumi. Iš šių pareigų nuo 1927 m. rugsėjo 9 d. paskirtas Respublikos Prezidento adjutantu, o nuo 1929 m. kovo 8 d. – Respublikos Prezidento asmens adjutantu (žr. 2 il.).

Būdamas Prezidento adjutantu T. Šakmanas ne tik daug keliavo po Lietuvą, tačiau lankėsi ir užsienyje. 1930 m. birželį Prezidentas A. Smetona vienintelį kartą buvo ilgesniam laikui išvykęs iš šalies – kelioms savaitėms išvyko į Čekoslovakiją pasigydyti. Į kurortą jį lydėjo žmona Sofija, adjutantas T. Šakmanas, Prezidento rūmų komendantas ltn. Jonas Raščius ir artimas Smetonų bičiulis profesorius Izidorius Tamošaitis⁴⁷. Dėl ilgametės tarnybos ir nuolatinio buvimo šalia Prezidento A. Smetonos adjutanto T. Šakmano atvaizdas yra gana dažnas archyvinėse nuotraukose. T. Šakmano darbas buvo įvertintas svarbiais valstybiniais apdovanojimais: Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio ordinu, Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio ordinu, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu, Čekoslovakijos Baltojo Liūto 3-iojo laipsnio ordinu, Latvijos Trijų Žvaigždžių 3-iojo laipsnio ordinu⁴⁸.

T. Šakmanas ypač atsakingai ėjo šias pareigas, todėl gana sėkmingai kilo karinės tarnybos laiptais: 1930 m. lapkričio 23 d. buvo pakeltas į majorus, o 1934 m. lapkričio 23 d. – į plk. leitenantus, 1934 m. spalį – į administracijos (A) karininkus, o 1935 m. rugsėjį – į pulkininkus. 1935 m. birželį T. Šakmanas krašto apsaugos ministrui pateikė pažymą dėl ligos ir prašymą atleisti iš tarnybos dėl pablogėjusios sveikatos. 1935 m. rugsėjo 10 d. dėl ligos jis buvo paleistas į dimisiją. Pasitraukimo iš tarnybos priežastis buvo asmeninis gyvenimas: susituokęs su Alina Aleknavičiūte, S. Smetonienės dukterėčia, su kuria susipažino tarnaudamas Prezidentūroje, norėjo šeimyninį gyvenimą

⁴⁷ MERKELIS, Antanas. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964, p. 389.

⁴⁸ ŠAKMANAS, Tadas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. 7 tomas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, p. 248; LCVA, f. 930, ap. 2Š, b. 29, l. 2615.

tęsti paveldėtame tėvų ūkyje Pavėzgių vienkiemyje, Šiaulių apskrityje. Šeimyninis gyvenimas T. Šakmanui nesusiklostė, nes 1938 m. vos pagimdžiusi sūnų Aloyzą mirė žmona Alina. T. Šakmanui teko palikti ūkį ir apsigyventi Šiauliuose. 1938 m. jis tapo akcinės bendrovės „Gubernija“ valdybos nariu ir Šiaulių alaus daryklos direktoriumi.

1941 m. kovo 22 d. T. Šakmanas, norėdamas apsaugoti save ir šeimą nuo galimų sovietų represijų, pasirūpino iš Lietuvos vokiečių draugijos Kulturerbando gauti neva vokišką kilmę įrodančius dokumentus ir pagal 1941 m. SSRS ir Vokietijos repatriacijos sutartį kartu su 50 tūkstančių Lietuvos vokiečių repatriavo į Vokietiją⁴⁹. Vokiškai kilmei įrodyti pakako evangelikų liuteronų tikėjimo, vokiškai skambančios pavardės ar bent vieno iš senelių vokiškos kilmės. Persikėlęs į Vokietiją T. Šakmanas iš pradžių gyveno Hamburgo repatriantų stovykloje, tačiau 1942 m. vėl sugrįžo į Lietuvą ir 1942–1943 m.

dirbo Lietuvos alaus pramonės tresto direktoriumi. 1944 m. T. Šakmanas buvo paskirtas Lietuvos vietinės rinktinės Vilniaus miesto komendantu ir įgulos viršininku. 1944 m. balandžio 6 d. Gedimino pilies bokšte iškilmingai iškėlė Lietuvos valstybinę vėliavą. 1944 m. gegužės pradžioje iš pareigų pasitraukė ir grįžo į savo ūkį. Neaišku, dėl kokių priežasčių 1941 m. iš Lietuvos dėl galimo sovietų teroro kartą jau pasitraukęs T. Šakmanas 1944 m. vasarą, kada lietuviai masiškai traukėsi į Vakarus, iš šalies nepasitraukė. Likęs Lietuvoje T. Šakmanas sovietų represijų grėsmę pajuto gana greitai. 1945 m. vasario 8 d. buvo suimtas I Pabaltijo fronto kontržvalgybos „Smerš“ ir nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metams tremties. Kalėjo Mordovijos ir Kolymos lageriuose. 1956 m. grįžo į Lietuvą. Gyveno Šiauliuose. Mirė 1989 m.⁵⁰

Galima teigti, kad T. Šakmanas per aštuonerius adjutanto tarnybos metus buvo tapęs lyg Smetonų šeimos nariu. Nors oficialiame T. Šakmano prašyme kariuomenės vadovybei jis rašo, kad nori pasitraukti iš užimamų pareigų dėl sveikatos problemų, iš tiesų tai lėmė jo žmonos spaudimas kurti šeimyninį gyvenimą atokiau nuo labai įtemptos tarnybos Kaune. Pasitraukęs iš tarnybos T. Šakmanas ir toliau palaikė artimus, bičiuliškus santykius su Smetonų šeima. Nuo sovietinių represijų 1941 m. jis išsigelbėjo tik pasitraukdamas į

2 il. Prezidento adjutantas Tadas Šakmanas. 1930 m. A. Šakmano archyvas

⁴⁹ ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. *Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 m. sausio 10 d. sutartį*. Klaipėda, 2002.

⁵⁰ Šakmanas Tadas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. 7 tomas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, p. 248.

Vokietiją, tačiau to nepadaręs 1944 m. patyrė SSRS terorą kaip karininkas, buvęs labai artimoje Prezidento A. Smetonos aplinkoje.

1935 m. rugsėjo 14 d. Prezidento adjutantą T. Šakmaną pakeitė Vaclovas Šliogeris (1901–1978). Kadangi jo tėvai Pirmojo pasaulinio karo metais buvo pasitraukę į Rusiją, V. Šliogeris 1918 m. baigė Peterburgo 10-os gimnazijos 7 klases. 1918 m. gruodį jis atvyko į Lietuvą ir pradėjo dirbti Šeduvos valsčiaus valdybos sekretoriumi. 1920 m. spalį jis baigė karo mokyklą ir jam buvo suteiktas pėst. leitenanto laipsnis. Po mokyklos baigimo V. Šliogeris buvo paskirtas 1-ojo artilerijos pulko 4-osios baterijos jaunesniuoju karininku. 1920 m. jis dalyvavo nepriklausomybės kovose su lenkais, 1920 m. gruodį buvo perkeltas į haubicų bateriją, 1922 m. gruodį – į mokomąją artilerijos bateriją vyr. karininku, tačiau 1925 m. gruodį jam pačiam prašant buvo paleistas į artilerijos karininkų atsargą.

1924–1928 m. V. Šliogeris išklausė Lietuvos universiteto Teisės fakulteto Ekonomikos skyriaus kursą. 1927 m. vasarį jis vėl grįžo į karo tarnybą ir tų pačių metų gruodį buvo perkeltas į 1-ąją haubicų bateriją vyr. karininku. 1928 m. vasario 16 d. V. Šliogeris buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu. 1928 m. rugpjūtį jis paskirtas mokomosios komandos viršininku, 1929 m. lapkričio 23 d. pakeltas į kapitonus. V. Šliogeris ir toliau tęsė studijas, 1930 m. rugsėjį jis baigė Vytauto Didžiojo karininkų kursų Artilerijos skyrių, o 1931 m. rugpjūtį – Aukštesniuosius karininkų kursus. V. Šliogeris pasižymėjo ne tik kaip gabus karininkas, bet ir sumanus išteklių skirstytojas, todėl 1931 m. gruodį buvo pasiūstas studijuoti į aukštąją karo intendantų mokyklą Paryžiuje. 1933 m. rugsėjį, baigęs mokslus, jis buvo paskirtas į kariuomenės intendantus. 1933 m. gruodį jis buvo pakeltas į majorus ir paskirtas Intendantūros maisto ir pašaro dalies buhalteriu. Nuo 1935 m. rugpjūčio 1 d. jis tarnavo kaip kariuomenės tiekimo vykdytojas. Šiuo laikotarpiu V. Šliogeris parengė Intendantūros lauko tarnybos statutą. T. Šakmanui pasitraukus iš Prezidento adjutanto pareigų, Prezidentas A. Smetona suskubo ieškoti naujo kandidato ir 1935 m. rugsėjo 14 d. V. Šliogeris buvo paskirtas eiti Respublikos Prezidento adjutanto pareigas (žr. 3 il.)⁵¹.

Savo atsiminimuose V. Šliogeris neslepia, kad jautėsi ypač pagerbtas sužinojęs apie paskyrimą tarnauti Prezidento adjutantu: „1935 m. birželio 29 d. per Petrines savaitgaliui buvau išvykęs į tėvo ūkį. Dar negrįžęs į savo butą, tėvo bute radau kariuomenės štabo telefonogramą, kur pranešama, kad esu skiriamas laikinai eiti Respublikos Prezidento asmens adjutanto pareigas ir kad rytoj 10 val. turiu prisistatyti Prezidentui. Man tai buvo didžiulė staigmena, nes tuo metu nepalaikiau jokių artimesnių ryšių nei su Prezidentu, nei su kuo nors iš tarnavusių Prezidentūroje. Vėliau sužinojau, kad, buvusiam Prezidento adjutantui aviacijos plk. ltn. T. Šakmanui išeinant atsargon, buvau vienas iš kelių kariuomenės štabo parinktų kandidatų, nusiųstų Prezidentui pasirinkti. Čia tenka priminti, kad iš Prezidento adjutanto būdavo reikalaujama kelių ypatybių: bent

⁵¹ ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. 7 tomas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, p. 325–326.

3 il. Prezidento adjutantas Vaclovas Šliogeris lydi Prezidentą Antaną Smetoną su žmona Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodoje Kaune 1936 m. Istorinės Lietuvos Respublikos Prezidentūros archyvas

kelių svetimų kalbų, ypač prancūzų, mokėjimo, didesnio bendro išsilavinimo, mokėjimo laikytis etiketo, patikimumo ir kt.⁵²

V. Šliogeris spėjo, kad šį jo paskyrimą veikiausiai nulėmė tai, kad Smetonos buvo pažįstami su jo tėvais, todėl iš pasiūlytų kandidatų sąrašo Prezidentas pasirinko būtent jį: „Kas nulėmė, kad A. Smetona pasirinko mane savo adjutantu, tikrai nežinau. Spėju, kad čia galėjo turėti reikšmės p. Smetonų sena pažintis su mano tėvais, taip pat pažintis su Valušiais. Kiek vėliau sužinojau, kariuomenės vadovybė nenoriai skyrė mane tarnybai į Prezidentūrą, nes prieš porą metų valstybės lėšomis buvau išėjęs specialius aukštuosius karinius mokslus Paryžiuje, taigi, kaip specialistas buvau reikalingas karinei tarnybai, o ne pusiau diplomatiniam darbui Prezidentūroje.“⁵³

V. Šliogeriui prisistačius į Prezidentūrą jį priėmė Prezidentas A. Smetona, o vėliau jam tarnybą perdavė plk. ltn. T. Šakmanas. Pasak V. Šliogerio, adjutanto pareigos labai skyrėsi nuo karinės tarnybos. Adjutantas buvo ir vyriausiasis Prezidento asmens karinės apsaugos viršininkas. Jis palaikė nuolatinę ryšį su Prezidento policijos apsaugos viršininku

⁵² ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai*. Sodus (Mich.): Bachunas, 1966, p. 174.

⁵³ ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai*. Sodus (Mich.): Bachunas, 1966, p. 174–175.

(VSD Ypatingojo skyriaus – *I. J. past.*), iš anksto informuodavo jį, kada ir kur Prezidentas vyksta, kad laiku būtų sutvarkyta policijos apsauga⁵⁴.

Prezidento adjutanto V. Šliogerio ir Užugirio karinės apsaugos kuopos vado lt. Povilo Skardžiaus publikuoti atsiminimai suteikia informacijos, kad būtent Prezidento asmens karinė apsauga visą laiką palaikė glaudžiausią ryšį su Prezidentu, – su jį saugojusiais karininkais ir A. Smetona, ir jo žmona S. Smetonienė buvo užmezgę labai šiltus santykius. V. Šliogeris rašė: „Tarnybą Prezidentūroje prisimenu su dideliu malonumu, ypač dėl to, kad A. Smetona buvo nepaprastai malonus ir geros širdies žmogus. Čia jaučiausi lyg ponų Smetonų šeimos narys.“⁵⁵

Prezidento adjutantai turėjo prisitaikyti prie nusistovėjusios Prezidento dienotvarkės. Prezidentas A. Smetona keldavosi 9 val., o pusryčiaudavo apie 10 val. Dažniausiai pusryčiaudavo dviese su asmeniniu adjutantu. Šis pasakodavo apie tai, ką būdavo naujo išgirdęs iš įvairių sutiktų asmenų. Po pusryčių Prezidentas A. Smetona savo darbo kabinete išklaudydavo kasdienį asmeninio adjutanto pranešimą apie laukiančią dienotvarkę ir gautą korespondenciją. Po to atvykdavo kanceliarijos viršininkas P. Bielskus ir Prezidentas susipažindavo su kanceliarijos parengtais dokumentais, juos pasirašydavo. Nuo 11 iki 14 val. Prezidentas priimdavo lankytojus.

Nuo 1930 m. vasaros Prezidento A. Smetonos sveikata ėmė šlubuoti – dėl aukšto kraujospūdžio buvo patyręs širdies smūgį. Nuo 1935 m. vasaros Prezidento adjutantu tapusiam V. Šliogeriui buvo nurodyta atidžiai stebėti Prezidento sveikatą ir neleisti jam pernelyg ilgai dirbti kabinete. V. Šliogeris turėjo kasdien pateikti vis kitą maršrutą, kur Prezidentas prieš pietus galėtų išvykti pasivaikščioti į įvairias Kauno užmiesčio vietas. Kartu su Prezidentu vykdavo kas nors iš šeimos narių ar pažįstamų, adjutantas ir du karininkai palydovai. Karininkais palydovais dažniausiai buvo vadinami VSD pareigūnai. Pasivaikščiojimas užtrukdavo pusvalandį, o su nuvykimu ir parvykimu atgal – valandą. A. Smetonos mėgstamiausios pasivaikščiojimo vietos buvo Karmėlavos miškas ir dr. J. Basanavičiaus šilas Aukštojoje Panemunėje. Retkarčiais Prezidentas vykdavo pasivaikščioti plentų Mauručių–Kazlų Rūdos link, naujai tiesiamu Žemaičių plentų ar palei Nemuną Rumšiškių link⁵⁶.

Rašant apie Prezidento A. Smetonos santykius su adjutantais būtina akcentuoti, kad ir pats Prezidentas, ir jo žmona stengėsi užmegzti asmeninį kontaktą su visais čia dirbusiais pareigūnais. Asmeniškai pažinti kiekvieną rūmuose dirbantį žmogų padėdavo bendras stalas. Iš Prezidento 4 000 litų atlyginimo kas mėnesį net 2 000 litų buvo skiriami stalui. Tai reiškia, kad Prezidentas A. Smetona pietaudavo kartu su šeima, adjutantu ir Prezidentūros apsaugos karininkais bei tuo metu pasitaikiusiais svečiais. Tas pats kartodavosi ir apie 20 val., kai Prezidentas eidavo vakarieniauti. Valgomajame ir vėl susirinkdavo šeima, adjutantas ir keletas Prezidentūroje dirbusių karininkų.

⁵⁴ Ten pat, p. 176.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Ten pat, p. 154.

V. Šliogeris pabrėžia, kad Prezidento adjutantas turėjo nuolatos būti šalia Prezidento, todėl adjutantas buvo apgyvendinamas viename iš Prezidentūros pastatų. Už Prezidentūros rūmų, prie Seimo ir Povilo Lukšio gatvių (dabar Gimnazijos ir Šv. Gertrūdos – *I. J. past.*), buvo atskiras senas dviejų aukštų mūrinis namas, kuriame buvo įsikūrusi Prezidento kanceliarija ir buvo butai kanceliarijos viršininkui, dviem vairuotojams, sodininkui, šveicoriui bei keturi kambariai Prezidentūroje tarnaujantiems karininkams. Tame pačiame name buvo ir du kambariai, skirti Prezidento asmens adjutantui gyventi. Tačiau Prezidento adjutantui Vaclovui Šliogeriui su šeima tas butas buvo per mažas, todėl jis buvo pirmasis adjutantas, gyvenęs mieste, privačiame bute⁵⁷.

Prezidentą A. Smetoną adjutantai lydėdavo ir atostogų metu, kartu 4–6 savaitėms išvykdavo vasaroti į Palangą, o nuo 1937 m. – į Prezidento A. Smetonos ūkį – Užugirio kiemą⁵⁸.

V. Šliogeris 1936 m. vasario 16 d. už gerą tarnybą buvo pakeltas į plk. leitenantus. Jam pavyko ne tik puikiai atlikti skiriamas užduotis, bet ir pelnyti Prezidento A. Smetonos pasitikėjimą. Apie tai V. Šliogeris rašo: „Paskutiniaisiais tarnybos metais mūsų asmeniniai santykiai pasidarė labai artimi. Aš į jį žiūrėjau kaip į savo tėvą. Atrodo, kad ir A. Smetona traktavo mane lyg kokį artimą giminaitį. Pasitikėjimas manimi buvo didelis, todėl man tekdavo atlikinėti ir grynai jo asmeninius reikalus: tvarkyti pinigines sąskaitas, perskaityti ir referuoti jo giminių laiškų turinį ir panašiai.“⁵⁹ Prezidento adjutanto tarnyba buvo labai atsakinga, o dienotvarkė – labai įtempta. „Reikėdavo būti Prezidentūroje ne tik oficialiu darbo metu, bet dažnai ir po jo, net vakarais. Neretai būdavau užimtas ir sekmadieniais. Todėl savo privačiam gyvenimui teturėjau apie tris vakarus per savaitę.“⁶⁰ Dėl tokios nenormuotos darbotvarkės po trejeto metų Prezidento adjutanto tarnybos V. Šliogeris pasiprašė grąžinamas į kariuomenę. 1937 m. spalio 28 d. jis buvo perkeltas į kariuomenės tiekimo valdybą dirbti ūkio inspektoriumi. 1938 m. V. Šliogeris buvo išrinktas į Lietuvos karininkų ramovės valdybą, jam teko turto valdytojo pareigos. Respublikos Prezidento A. Smetonos aktu 1938 m. rugsėjo 8 d. šventės proga už nuopelnus Lietuvai apdovanotas Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio ordinu⁶¹. 1938–1940 m. buvo Valstybės ūkio tarybos prezidiumo narys. Prasidėjus SSRS okupacijai, iš Lietuvos nepasitraukė, bet 1940 m. liepos 2 d. sovietinės valdžios buvo atleistas iš pareigų ir paleistas į atsargą. Pirmosios sovietų okupacijos metu V. Šliogeris vengė viešumos, išvyko į Marijampolę ir dėstė Marijampolės gimnazijoje, tačiau slapta dalyvavo lietuvių rezistencinėje veikloje. Prasidėjus Vokietijos ir SSRS karui tapo 1941 m. birželio 23 d. sukilimo dalyviu. Rezistencinės veiklos nenutraukė ir per visą vokiečių okupacijos laikotarpį. 1944 m. birželį kartu su vyresniuoju

⁵⁷ ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai*. Sodus (Mich.): Bachunas, 1966, p. 156.

⁵⁸ Ten pat, p. 85.

⁵⁹ Ten pat, p. 179.

⁶⁰ Ten pat, p. 176.

⁶¹ Šliogerio Vaclovo tarnybos byla. LCVA, f. 930, ap. 2Š, b. 174; ap. 2Ž, b. 129, l. 144; ap. 8, b. 93, l. 344.

sūnumi pasitraukė į Vakarus. Prancūzų okupacinėje zonoje dirbo policininku. 1949 m. emigravo į Australiją, aktyviai dalyvavo lietuvių bendruomenės veikloje, buvo Sidnėjaus lietuvių namų tarybos pirmininkas, bendradarbiavo išėivijos spaudoje. V. Šliogeris patyrė skaudų išsiskyrimą su šeima, nes žmona Elena Šliogerienė 1944 m. nepasitraukė su vyru į Vakarus ir su jaunesniu juo sūnumi liko gyventi Kaune. Jai teko atkentėti sovietines represijas, slapstytis nuo trėmimo, patirti tardymus, nes sovietai siekė susigrąžinti į Lietuvą plk. V. Šliogerį. Žmona su vyru daugiau nebesusitiko. V. Šliogeris mirė 1978 m. Sidnėjuje, Australijoje, tačiau 1979 m. žmonos iniciatyva palaikai buvo atgabenti į Kauną ir palaidoti šeimos kape, Petrašiūnų kapinėse⁶². V. Šliogerio atsiminimai apie Prezidentą A. Smetoną ir adjutanto tarnybą Prezidentūroje labai reikšmingi lietuvių istoriografijai. Šie vaizdingi ir detalūs atsiminimai yra ypač vertingi, neprarandantys savo aktualumo tiek Istorinės Prezidentūros Kaune, tiek Užugirio dvaro ir kitų, su Prezidentu A. Smetona susijusių, atminimo vietų tyrinėtojams ir muziejininkams.

V. Šliogerį pakeitė plk. Stepas Žukaitis. Jis Prezidento adjutanto pareigas ėjo iki Prezidento A. Smetonos pasitraukimo iš Lietuvos dienos. Stepas Žukaitis (1901–1961) gimė Mediniškių kaime, Panevėžio apskrityje. Baigė Panevėžio vyrų gimnazijos 5 klases. 1921 m. lapkritį įstojo į karo mokyklą, kurią 1921 m. gruodį pabaigė, – jam buvo suteiktas pėst. leitenanto laipsnis. S. Žukaitis dalyvavo nepriklausomybės kovose Širvintų–Giedraičių apylinkėse. 1929 m. išleido nedidelę knygą „Panevėžio atvadavimas 1919 metais“. 1922 m. lapkritį buvo paskirtas žinių karininku, o 1923 m. sausį – švietimo komisijos pirmininku, be to, ėjo raitųjų žvalgų komandos viršininko pareigas. Nuo 1923 m. rugsėjo iki 1925 m. kovo kartu dirbo Panevėžio gimnazijoje fizinio lavinimo mokytoju, pasižymėjo skautų veikloje, buvo Panevėžio skautų tuntininkas. 1926 m. sausio 18 d. ltn. S. Žukaitis buvo paskirtas pulko adjutantu. 1926 m. vasario 16 d. jis buvo pakeltas į vyr. leitenantus, ėjo mobilizacijos plano vedėjo pareigas. 1928 m. lapkričio 28 d. S. Žukaitis baigė Aukštųjų karininkų Ldk Vytauto kursų Bendrąjį skyrių. 1929 m. vasario 13 d. perkeltas į I karo apygardos štabą. 1929 m. lapkričio 23 d. buvo pakeltas į kapitonus. 1930 m. vasario 23 d. S. Žukaitis baigė trumpalaikius batalionų ir kuopų vadams skirtus artilerijos kursus 2-ajame artilerijos pulke. 1930 m. birželio 20 d. jis buvo perkeltas į 4-ąjį pėstininkų pulką, ėjo mokomosios kuopos, ūkio kuopos vado pareigas. S. Žukaitis rašė straipsnius į karininkų spaudą, redagavo pulko leidinį „Senolių takais“, išleido brošiūrą „Panevėžio atvadavimas 1919 m.“⁶³ Prieš paskiriant kpt. S. Žukaitį Prezidento adjutantu jis jau keletą metų (nuo 1931 m. kovo 12 d.) buvo paskirtas rūmų adjutantu Respublikos Prezidento kariškoje rūmų tarnyboje. Vėliau, nuo 1937 m. lapkričio 5 d., jis tarnavo Respublikos Prezidento adjutantu. 1932 m. S. Žukaitis baigė aukštesniosios mokyklos kursą ir įstojo į VDU Teisės fakulteto Teisės skyrių. 1935 m. lapkričio 23 d. S. Žukaitis buvo pakeltas į majorus. 1937 m. birželio

⁶² ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. 7 tomas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, p. 325–326.

⁶³ Vyr. ltn. Žukaitis Stepas. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. *Karo archyvas*. T. 5. Kaunas, 1929, p. 199–222.

28 d. jam baigus Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyrių buvo suteiktos generalinio štabo karininko teisės. 1937 m. lapkričio 23 d. mjr. S. Žukaitis pakeltas į generalinio štabo leitenantus. Prezidento adjutanto S. Žukaičio tarnyba yra minima kai kurių karininkų atsiminimuose, pavyzdžiui, drauge su S. Žukaičiu Prezidento apsaugą Užugirio kieme vasaros atostogų metu užtikrinusio ltn. P. Skardžiaus atsiminimuose⁶⁴.

Nuo 1937 m. Prezidentas nebevykdavo atostogauti į Palangą, o rinkdavosi poilsį savo ūkyje. Nuo tų metų čia vasarodavo ir dalis Prezidento rūmų apsaugos karininkų ir saugumo pareigūnų.

Vasaroti Užugirio kieme A. Smetonai labai patiko, ir ryte, ir vakare eidavo pasivaikščioti po gerai pažįstamus miškus. Nuolatinis šių pasivaikščiųjų palydovas būdavo adjutantas S. Žukaitis ir apsaugos karininkų vadas ltn. P. Skardžius⁶⁵. Prezidentas Užugirio dvare atostogaudavo ir dirbdavo – atlikdavo visas Prezidento pareigas. Jį lankydavo ministrų kabineto nariai arba jų įgalioti asmenys – atvykdavo į pasitarimus ar su kitokiais tarnybiniais reikalais. Prezidento adjutanto ir rūmų apsaugos viršininko pareiga buvo, susitarus su pačiu Prezidentu, nustatyti jų pasimatymo dieną ir valandą, juos pasitikti ir išlydėti. Be tarnybinių vizitų, Prezidentą vasaros metu lankydavo giminės, svečiai, organizacijų delegacijos ir turistai. Kartais Prezidentas turėdavo vykti į Kauną arba į kitas provincijos vietas, kur jį lydėdavo apsauga. Bet kuriuo metu šalia Prezidento turėjo būti jo adjutantas arba Užugirio dvaro apsaugos vadovas, kad reikalui esant jam galėtų padėti, eiti su juo pasivaikščioti, išvažiuoti⁶⁶.

Pasak adjutanto S. Žukaičio, Prezidentas A. Smetona buvo kuklus ir paprastas žmogus. Jis nemėgo tų, kurie perdėtai ir per garsiai reikšdavo jam pagarbą, kurie „visom keturiom“ puldavo jam patarnauti. Tad adjutantas žinojo, kad Prezidentas pats pasikabins skrybėlę, pats užsidegs papirosą ir panašiai. Nepaisant to, apsaugos karininkai, būdami kartu su juo, visur ir visada turėjo reikšti jam pagarbą, aiškiai to neparoddami ir nepersistengdami. S. Žukaitis taip apibūdino savo tarnybą: „Pareigos ir darbai Užugirio kieme yra nesunkūs ir nesudėtingi. Užtenka vienos savaitės laiko su jais susipažinti ir prie jų priprasti. Iš tolo atrodo, kad tarnyba Prezidentūroje yra įdomi. Tokia prielaida yra klaidinga. Tarnyba Prezidentūroje yra gana nuobodė ir monotoniška. Bet kartą ją paskirtas, turi norom nenorom su ja apsiprasti, prie jos prisitaikyti ir kiekvieną dieną sutikti ir ją palydėti geram ūpe ir geroj nuotaikoj.“⁶⁷

1940 m. birželio 15 d. Prezidento adjutantas S. Žukaitis kartu su Prezidentu pasitraukė į Vokietiją. Šios pasitraukimo iš Lietuvos aplinkybės yra aprašytos Prezidento A. Smeto-

⁶⁴ JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Prezidento sargyboje: Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2017, p. 26, 49–55, 61, 67, 83, 85.

⁶⁵ Ten pat, p. 25.

⁶⁶ Ten pat, p. 52.

⁶⁷ JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Prezidento sargyboje: Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2017, p. 53.

nos⁶⁸, kartu su Prezidentu pasitraukusių krašto apsaugos ministro gen. Kazio Musteikio⁶⁹ ir VSD Ypatingojo skyriaus viršininko A. Čiuoderio publikuotuose atsiminimuose⁷⁰.

1940 m. birželio 15 d. jau po paskutinio Lietuvos Vyriausybės posėdžio Prezidentas šeimos nariams nurodė kuo skubiau ruoštis išvykti. Duktė Marija Valušienė rūpinosi supakuoti asmeninį bagažą ir parsivežti vyrą iš ligoninės. Sūnus Julius Smetona taip pat turėjo pasiręngti su šeima – žmona Birute ir kūdikiu – išvykti. Informacijos apie pasitraukimo operacijoje dalyvavusius Prezidento apsaugos karininkus yra Prezidento žento plk. Aloyzo Valušio *pro memoria*. Jis rašė: „Iš Kauno išvykti buvo nustatyta 3-mis automobiliais sekančiai: auto Nr. 1 – Valstybės Prezidentas, Marija Valušienė, plk. lt. Stasys Žukaitis, mjr. Ignas Jasiūnas, aš ir šoferis Jonas Abeltinis (kitur vadinamas Jonu Baltinu – *I. J. past.*); Julius Smetona su šeima, saugumo valdininkai Mykolas Adomavičius ir Albinas Čiuoderis, lt. Jonas Mikaliūnas – kitomis mašinomis. Išvykti nurodyta įvairiomis kryptimis, vėliau, išvažiavus Marijampolės plantan, visos mašinos turėjo prisijungti prie Valstybės Prezidento auto.“⁷¹ Kaip matyti, Prezidento pasitraukimas iš Lietuvos reikalavo ypatingo atsargumo, tačiau akivaizdu, kad vyko pagal paskubomis numatytą planą. 1940 m. birželio 15 d. naktį adjutantas plk. S. Žukaitis kartu su Prezidentu A. Smetona perbrido Širvintos upelį ir kartu pasiekė Eitkūnų pasienio postą, kur pasiprašė prieglobsčio. Dvi dienas adjutantas kartu su Prezidento A. Smetonos šeimos nariais praleido Karaliaučiaus viešbutyje, laukdami tolimesnio vokiečių sprendimo. 1940 m. birželio 18 d., 4 val. po pietų, Prezidentas A. Smetona su šeimos nariais turėjo išvykti į vasarvietę prie Šventaičio ežero, 4 km nuo Angerburgo. Apsaugos karininkams nebuvo leista vykti kartu. Adjutantui plk. S. Žukaičiui, kurio pase nebuvo vizos, buvo liepta grįžti į Lietuvą⁷². Tačiau S. Žukaitis į Lietuvą sugrįžo tik 1941 m., kilus Vokietijos ir SSRS karui. 1944 m. grįžtant sovietams jis nepasitraukė į Vakarus, todėl sovietų buvo suimtas, bandytas užverbuoti, po to dar kartą suimtas ir nuteistas 10 metų kalėti⁷³.

Kadangi S. Žukaitis tarnybos metu dar ir kėlė savo kvalifikaciją bei studijavo, todėl greičiausiai dėl šių priežasčių jį, kaip Prezidento adjutantą, keletui mėnesių buvo pakeitęs lt. Jonas Mikaliūnas (1906–1943) (žr. 4 il.). Lietuvių istoriografijoje šis karininkas yra klaidingai minimas kaip Juozas Mikoliūnas ar Mikalajūnas. Jonas Mikaliūnas gimė 1906 m. Šiauliuose, 1925 m. baigė Šiaulių gimnaziją ir Marijampolės mokytojų semina-

⁶⁸ SMETONA, Antanas. 1940 07 31 Pro Memoria. *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*. Vilnius: Periodika, 1990.

⁶⁹ MUSTEIKIS, Kazys. *Prisiminimų fragmentai*. Vilnius: Mintis, 1989.

⁷⁰ *Prezidento žvalgas: du gyvenimai. Albinas Čiuoderis Lietuvoje ir Kolumbijoje*. Sud. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2018, p. 77–78, 236–238.

⁷¹ VALUŠIS, Aloyzas. 1940 07 31 Pro Memoria. *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*. Vilnius: Periodika, 1990, p. 37.

⁷² *Prezidento žvalgas: du gyvenimai. Albinas Čiuoderis Lietuvoje ir Kolumbijoje*. Sud. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2018, p. 82.

⁷³ SAVICKIENĖ, Daiva. Į laisvę veržėsi rizikuodami viskuo. *Panevėžio balsas*, 2018, balandžio 9 [žiūrėta 2018 06 01]. Prieiga per internetą: <<https://naujienos.alfa.lt/leidinys/paneveziobalsas/laisve-verzesi-rizikuodami-viskuo/>>.

rijos 2 mėnesių trukmės pedagoginius kursus. Nuo 1925 m. rugsėjo iki 1926 m. rugsėjo dirbo Merkinės pradinės mokyklos vedėju. 1930 m. rugpjūčio 20 d. pradėjo tarnauti Lietuvos kariuomenėje. 1932 m. spalio 31 d. baigė Karo mokyklą – jam buvo suteiktas kavalerijos jaun. leitenanto laipsnis ir jis buvo paskirtas 1-ojo husarų pulko 1-ojo eskadrono būrio vadu. J. Mikaliūnas pasižymėjo kaip puikus raitelis. 1934 m. Klaipėdoje vykusiose varžybose, jojimo rungtyse, laimėjo prizines vietas. 1935 m. rugpjūčio 3 d. J. Mikaliūnas buvo perkeltas į Karo mokyklą, o po mėnesio – į Spaudos ir švietimo skyrių, kaip Krašto apsaugos ministerijos stipendininkas pasiųstas studijuoti į Prancūziją. 1936 m. rugpjūčio 14 d. jis baigė Somiūro kavalerijos mokyklą ir buvo paskirtas Karo mokyklos eskadrono būrio vadu, dėstė kavalerijos dalykus⁷⁴. 1936 m. lapkričio 23 d. jis buvo pakeltas į leitenantus. 1938 m. birželio 7 d. J. Mikaliūnas buvo

4 il. Prezidento adjutantas Jonas Mikaliūnas. XX a. 4-asis dešimtmetis. V. Mikaliūno archyvas

komandiruotas į Respublikos Prezidento kariškąją rūmų tarnybą, o spalio 20 d. į ją perkeltas ir paskirtas ypatingų reikalų karininku, Respublikos Prezidento A. Smetonos adjutantu. 1940 m. birželio 15 d. Prezidento rūmų apsaugos karininkas J. Mikaliūnas dalyvavo Prezidento A. Smetonos pasitraukimo į Vokietiją operacijoje. Jo vaidmuo ir dalyvavimas yra aprašytas Prezidento A. Smetonos ir kartu su Prezidentu pasitraukusių krašto apsaugos ministro gen. Kazio Musteikio bei VSD Ypatingojo skyriaus viršininko A. Čiuoderio publikuotuose atsiminimuose. Leitenantas J. Mikaliūnas buvo pasiųstas į Marijampolę, į 9-ąjį pulką. Ten jis turėjo sulaukti iš Kauno per Prezidentūros kanclerį dr. Pijų Bielskų siunčiamus Prezidento A. Smetonos ir šeimos narių vizuotus pasus ir sunkvežimiu su daiktais atvykti į Kybartus. Be to, ltn. J. Mikaliūnas buvo įpareigotas telefonu skambinti policijos punktams, per kuriuos ponija Sofija Smetonienė iš Užugirio kiemo per Kėdainius ir Šakius turėjo atvažiuoti į Marijampolę, kad ją nukreiptų tiesiai į Kybartus⁷⁵.

J. Mikaliūnas tik padėjo Prezidento šeimos nariams pasiekti Kybartus, tačiau pats į Vokietiją nepasitraukė – nuo sienos grįžo atgal į Kauną. Dirbęs artimoje Prezidento A. Smetonos aplinkoje kėlė daug įtarimų sovietų valdžiai, todėl 1941 m. balandžio 5 d. Vilniuje buvo suimtas. 1941 m. rugpjūčio 23 d. išvežtas į Gorkio kalėjimą. 1941 m. rug-

⁷⁴ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. 5 tomas. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 233.

⁷⁵ VALUŠIS, Aloyzas. 1940 07 31 Pro Memoria. Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai. Vilnius: Periodika, 1990, p. 38.

sėjo 22 d. SSRS NKVD ypatingojo pasitarimo metu ltn. J. Mikaliūnas buvo nuteistas 8 metams kalėti. 1943 m. sausio 28 d. žuvo lageryje⁷⁶.

Išvados

Prezidento asmens adjutantas dėl ypatingo savo atliekamų pareigų statuso ypač artimai bendravo su Prezidentu ir visa jį supančia aplinka. Nepaisant to, tik Prezidentas A. Smetona buvo užmezgęs glaudžius kontaktus su visais jam tarnavusiais adjutantais, o Prezidentai A. Stulginskis ir K. Grinius nerodė iniciatyvos geriau pažinti juos lydinčius adjutantus.

Tyrimo metu buvo nustatyta šešių karininkų, ėjusių Prezidento asmens adjutanto pareigas, chronologija. Prezidento A. Smetonos adjutantais tarnavę kpt. Aloyzas Valušis, plk. ltn. Tadas Šakmanas, kpt. Vaclovas Šliogeris, plk. Stepas Žukaitis geriau žinomi lietuvių istoriografijoje, tačiau iki šiol nebuvo atlikta išsamesnio tyrimo, kokios buvo jų pareigos, kiek artimai kontaktavo su Prezidentu ir kaip vėliau susiklostė jų likimai. Šio tyrimo metu buvo nustatyta, kad trumpą laiką Prezidento A. Smetonos asmens adjutanto pareigas ėjo kpt. Jonas Mikaliūnas, o Prezidentų A. Stulginskio ir K. Griniaus adjutantu buvo plk. Pranas Tamašauskas.

Asmeninis Prezidento adjutantas turėjo atlikti ne tik artimo patarnautojo ir palydovo, bet ir apsaugos karininko funkcijas. Nors prieš Prezidentą A. Smetoną buvo organizuotas ne vienas sąmokslas, tačiau nebuvo nė vieno atvejo, kai Prezidento adjutantui būtų tekę krūtine užstoti Prezidentą ar kitais būdais ginti nuo pavojingų sveikatai ir gyvybei išpuolių. Geriausiai istoriografijoje yra išnagrinėta tik 1940 m. birželio 15 d. operacija, kurioje užtikrinant Prezidento A. Smetonos saugumą jam pasitraukiant į Vokietijos teritoriją dalyvavo adjutantas, rūmų apsaugos ir VSD Ypatingojo skyriaus pareigūnai.

Išanalizavus visų adjutantų biografijas, galima išskirti keletą tendencijų. Visi jie buvo atrinkti kruopščiai patikrinus biografijas ir leidžiant pačiam Prezidentui nuspręsti, kurį kandidatą pasirinkti. Visiems adjutantams tarnyba Prezidento rūmuose padėjo kilti karinės karjeros laiptais, pelnyti valstybinių apdovanojimų.

Skirtingai susiklostė adjutantų likimai po 1940–1941 m. sovietų okupacijos Lietuvoje ir Antrojo pasaulinio karo. Buvęs adjutantas A. Valušis, kartu būdamas ir Prezidento A. Smetonos žentas, 1940 m. birželio 15 d. iš Lietuvos pasitraukė kartu su Prezidentu ir vėliau išvyko į JAV. P. Tamašauskas ir V. Šliogeris 1944 m., vengdami gresiančių sovietinių represijų, pasitraukė į Vakarus ir iki gyvenimo pabaigos dalyvavo lietuvių išeivijos draugijų veikloje, puoselėjo Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo idėjas. Trys adjutantai – T. Šakmanas, S. Žukaitis ir J. Mikaliūnas – nepasitraukė iš Lietuvos, todėl po 1945 m. patyrė žiaurias sovietines represijas.

⁷⁶ Jono Mikaliūno byla. LCVA, f. 930, ap. 8, b. 750, l. 208; ap. 5, b. 1792; f. 387, ap. 6, b. 2488; LYA, f. K-8, ap. 2, saug. vnt. 3; LGG, t. 1, p. 526.

Šaltiniai ir literatūra

1. GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS, Vincas. *Generolo atsiminimai, d. 3. Demokratijos sukuriuose*. Ats. red. G. Jakštys, G. Surgailis. Vilnius, 2017.
2. HEINGARTNER, Robert W. *Lithuania in the 1920s. A Diplomat's diary*. Rodopi, Amsterdam–New York, 2009.
3. LEPECKI, Mieczyslaw. *Pamiętnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego* [maršalo Piłsudskio adjutanto dienoraštis]. Warszawa, 1987.
4. *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*. Vilnius: Periodika, 1990.
5. Mikaliūno Jono byla. LCVA, f. 930, ap. 8, b. 750, l. 208.
6. MISCH, Rochus. *Fiurerio šešėlyje. Hitlerio sargybinio užrašai*. Vilnius: Briedis, 2017.
7. MUSTEIKIS, Kazys. *Prisiminimų fragmentai*. Vilnius: Mintis, 1989.
8. *Prezidento sargyboje: Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*. Sud. I. Jakubavičienė. Vilnius: Versus aureus, 2017.
9. *Prezidento žvalgas: du gyvenimai. Albinas Čiuoderis Lietuvoje ir Kolumbijoje*. Sud. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2018, p. 236–237.
10. RAŠTIKIS, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai. d. 1*. Los Angeles, 1956.
11. SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Chicago: Terra, 1961.
12. Šakmano Tado tarnybos byla. LCVA, f. 930, ap. 2Š, b. 29.
13. Šliogerio Vaclovo tarnybos byla. LCVA, f. 930, ap. 2Š, b. 174.
14. Valušio Aloyzo tarnybos byla. LCVA, f. 930, ap. 2V, b. 130.
15. Žukaičio Stepo tarnybos byla. LCVA, f. 930, ap. 2Ž, b. 82.
16. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. *Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 m. sausio 10 d. sutartį*. Klaipėda, 2002.
17. EIDINTAS, Alfonsas. *Aleksandras Stulginskis ir jo epocha*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014.
18. EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.
19. EIDINTAS, Alfonsas. *President of Lithuania: Prisoner of the Gulag. A Biography of Aleksandras Stulginskis*. Vilnius, 2001.
20. ILGŪNAS, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius: Pradai, 2000.
21. *Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune*. Sud. R. Mikalajūnaitė, J. Minelgaitė ir kt. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2013, p. 24.
22. JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Duetas. Antanas ir Sofija Smetonos*. Vilnius: Versus aureus, 2016.
23. JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Seserys Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė*. Vilnius: Versus aureus, 2015.
24. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 5*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.
25. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 7*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007.

26. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Tomas 8.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008.
27. MERKELIS, Antanas. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964.
28. ŠLIOGERIS, Vaclovas. *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai.* Sodus (Mich.): Bachunas, 1966.
29. ŽALYS, Vytautas. *Lietuvos diplomatinės istorija (1925–1940), t. 1.* Vilnius: Versus aureus, 2007.
30. ŽALYS, Vytautas. *Lietuvos diplomatinės istorija (1925–1940), t. 2, pirmoji dalis.* Vilnius: Edukologija, 2012.

Service of Personal Adjutant to the President of Lithuania in the 1920s–1930s

Ingrida Jakubavičienė

Historical Presidential Palace of the Republic of Lithuania in Kaunas, Vilniaus St. 33, Kaunas
e-mail: ingrida.jakubaviciene@gmail.com

Summary

Though the position of personal adjutant to the President does no longer exist in the present-day Republic of Lithuania, historical photographs and news films showcasing the period of the First Republic of Lithuania (1918–1940) often portray the President accompanied by a military officer, his personal adjutant. Though the adjutant's position is usually encountered in armed forces and means an assistant to the officer of a higher rank, during the interwar period the heads of state of a number of countries – Poland, Germany, Latvia and others – used to be accompanied by their adjutants, playing an interesting historical role. The article is dedicated to the analysis of the service of personal adjutant to the President of Lithuania in the period from 1919 to 1940. By referring to the files of the service of the military officers who acted in the capacity of the President's adjutants, published memoirs and historiography, the author analyses the peculiarities of the service of personal adjutants to President Aleksandras Stulginskis, President Kazys Grinius and President Antanas Smetona, provides information on the biographies of the military officers who served as the President's adjutants – Pranas Tamašauskas, Aloyzas Valušis, Tadas Šakmanas, Vaclovas Šliogeris, Stepas Žukaitis, Jonas Mikaliūnas – and updates the chronology of their service. In addition to the duties of the President's adjutant analysed in the article, the author also describes how individual adjutants succeeded in establishing personal relations with the President and his milieu. The research revealed that quality work performed in the adjutant's service created conditions for the military officers to climb the career ladder and to earn state awards.

The research reveals that the personal adjutant to the President did not only serve the functions of a close valet, an attendant, a personal aide but also a security officer. The adjutant was also the chief of the President's personal military security who would not only inform the Special Department of the Presidential Palace and the State Security Department about the President's daily schedule but was also personally responsible for the President's security. Though quite a few conspiracies were organised against President Smetona, there was not a single case when the adjutant was required to shield the President with his body or otherwise defend the President from the attacks that would pose a risk to his health and life. The article sheds more light on the operation of the President's withdrawal to the West on June 15, 1940, in which the then adjutant to the President was also involved. After the occupation of June 1940, the lives of the President's former adjutants took quite different turns: three of them (Valušis, Tamašauskas and Šliogeris) fled to the West in the period 1940–1944 and got involved in the activities of Lithuanians in exile after the war, whereas others (Šakmanas, Žukaitis) continued their service in Lithuania, and either suffered brutal Soviet repressions after 1945 or, like Mikaliūnas, was arrested by Soviet NKVD and died in lager in Syberia.

Įteikta / Received 2018 07 04
Priimta / Accepted 2018 09 07